

ХАЛҚАРО МЕҲНАТ МИГРАЦИЯСИ ДИНАМИКАСИ ВА ТУЗИЛИШИ: ГЛОБАЛ ТЕНДЕНЦИЯЛАР

и.ф.д., проф. **Умурзаков Баходир**

Тошкент давлат иқтисодиёт университети ҳузуридаги
“Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг
илмий асослари ва муаммолари” илмий тадқиқот маркази
ORCID: 0009-0000-8140-1700

umurzakovboxodir807@gmail.com

Аннотация. Мақола халқаро меҳнат миграцияси жараёнини таҳлил қилишга, унинг қўламини, географик йўналишлари ва сифат компонентига таъсир қилувчи омилларни аниқлашга бағишланган. Аммо, ривожланган мамлакатлардаги салбий демографик тенденциялар (туғилишнинг камайиши, аҳолининг кексайиши) уларнинг миллий меҳнат бозорларида номутаносибликларни келтириб чиқариши, миграцияни меҳнат ресурсларини тўлдиришнинг енг муҳим ва деярли ягона манбаига айлантириши аниқланди.

Калит сўзлар: халқаро меҳнат миграцияси, демографик жараёнлар, меҳнат бозори, миграция сиёсати, пул ўтказмалари, юқори малакали мутахассислар, халқаро талабалар.

ДИНАМИКА И СТРУКТУРА МЕЖДУНАРОДНОЙ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ: ГЛОБАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ

д.э.н., проф. **Умурзаков Баходир**

Научно-исследовательский центр
«Научные основы и проблемы развития экономики Узбекистана»
при Ташкентском государственном экономическом университете

Аннотация. Статья посвящена изучению процесса международной миграции, ее влиянию на географические особенности и качественный компонент. Однако, негативные демографические тенденции в развитых странах (рождаемость, безработица, безработица) привели к тому, что их миллионы стали нумерованными, а миграция привела к истощению трудовых ресурсов.

Ключевые слова: международная трудовая миграция, демографические процессы, рынок труда, миграционная политика, денежные переводы, высококвалифицированные специалисты, ин остранные студенты.

DYNAMICS AND STRUCTURE OF INTERNATIONAL LABOR MIGRATION: GLOBAL TRENDS

*DSc, prof. Umurzakov Bakhodir**Scientific Research Center "Scientific Foundations and Problems of the Development of the Economy of Uzbekistan" under Tashkent State University of Economics*

Abstract. The article is devoted to the study of the process of international migration, its impact on geographical features and qualitative component. However, negative demographic trends in developed countries (fertility, unemployment, unemployment) have led to the fact that millions of them have become numbered, and migration has led to the depletion of labor resources.

Keywords: international labor migration, demographic processes, labor market, migration policy, remittances, highly qualified specialists, international students.

Кириш.

Халқаро аҳоли миграцияси мураккаб ижтимоий-иқтисодий жараён бўлиб, унинг динамик табиати муҳожирлар сонининг йиллик ўсиб бориши намоён бўлмоқда. Сўнгги 30 йил ичида дунёдаги халқаро муҳожирлар сони 2,5 барабар кўпайиб, 2020 йилда 281 миллион кишига етди (IOM, 2022). Ҳатто КОВИД-19 пандемияси миграция жараёнлари динамикасига сезиларли таъсир кўрсатмади (таққослаш учун, 2019 йилда дунёда 272 миллион халқаро муҳожир бўлган). Барча халқаро мигрантларнинг 2/3 қисми (169 миллион киши) меҳнат мигрантлари ҳисобланади (UNFPA, 2022).

Тадқиқотга кўра, ноқонуний муҳожирларнинг кўплигини ҳисобга олган ҳолда, дунёдаги меҳнат мигрантлари сони сезиларли даражада кам баҳоланади. Халқаро меҳнат миграцияси деганда, биринчи навбатда, иқтисодий сабабларга кўра бошқа давлат чегарасини кесиб ўтиш билан боғлиқ бўлган меҳнатга лаёқатли аҳолининг ҳудудий ҳаракати тушунилади. Ушбу ҳаракат донор давлат ва ишчи кучини қабул қилувчи давлатнинг ҳуқуқий меъёрларига мувофиқ амалга оширилиши керак. Халқаро меҳнат миграциясининг асосий ўзига хос хусусиятлари қуйидагилардир:

- чет элга қонуний ишлаш учун кетиш;
- иш учун ҳақ олиш;
- келган мамлакатда ишлаш учун чекланган яшаш муддати.

Дунё мамлакатларининг иқтисодий ўзаро боғлиқлиги, илмий-техник тараққиётнинг ривожланиши потенциал меҳнат муҳожирларига иш билан бандлар, яшаш шароитлари ва бошқалар тўғрисида кенг маълумот олиш имкониятини беради, шу билан миграция тури бўйича ҳам, борадиган мамлакат бўйича ҳам уларнинг танловини осонлаштиради.

Давлатларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг турли даражалари глобаллашув натижасида юзага келган жаҳон иқтисодий тизимидаги қарама-қаршиликларнинг кучайиши билан биргаликда халқаро меҳнат миграциясининг сабабларини, унга таъсир қилувчи турли хил омилларни аниқлайди, бу еса натижада меҳнат миграцияси оқимларининг динамикаси, тузилиши ва географик йўналишларида намоён бўлиш имконини беради. Меҳнат мигрантлари сони ва уларни ўрганиш методлари илмий нуқтаи назардан ва амалий жиҳатдан халқаро меҳнат миграцияси турли ёндашув ва тушунчаларнинг мавжудлиги билан тавсифланадиган соҳа ҳисобланади, чунки глобаллашув шароитида миграция жараёнларининг янги-табиати нафақат иқтисодий омиллар, балки ижтимоий, сиёсий, демографик ва атроф-муҳит омиллари билан белгиланади. Қайд этиш жоизки, иқтисодий ёндашув доирасида миграция меҳнатга лаёқатли аҳолининг ўзгача муҳим регуляторларидан бири, меҳнат ресурсларининг малака даражасига қараб қайта тақсимланишнинг катализатори сифатида, меҳнат бозорида рақобатни рағбатлантирувчи ва шу орқали жамият талабига

мувофиқ унинг сифат жиҳатидан ўзгаришига ҳисса қўшади. Мақоланинг мақсади халқаро меҳнат миграцияси жараёнлари ва унинг тузилмаси ўзгаришини белгиловчи асосий тенденцияларни таҳлил қилишдан иборат. Демографик кўрсаткичларни умумлаштириш ва таҳлил қилиш, уларнинг хусусиятлари, меҳнат бозорига ва халқаро миграцияга таъсири, шунингдек илмий-техникавий тараққиёт билан боғлиқ бўлган меҳнат бозори эҳтиёжларининг ўзгариши асосида халқаро меҳнат миграцияси динамикасига энг катта таъсир кўрсатувчи омиллар аниқланади. Мақолада халқаро ташкилотларнинг йиллик ҳисоботлари ва прогнозларида келтирилган очиқ маълумотларга асосланган таҳлилий ва статистик тадқиқот усуллари қўлланилган: Халқаро миграция ташкилоти (ХМТ), Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Аҳолишунослик жамғармаси (UNFPA), Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг таълим, фан ва Маданият бўйича ихтисослашган комиссияси (ЮНЕСКО), иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (ОЕСД), Жаҳон банки. Демографик омилнинг 2024 йилда халқаро меҳнат миграцияси динамикаси ва йўналишларига таъсири.

Адабиётлар шарҳи.

Аҳоли миграцияси иқтисодий, демографик, ижтимоий ва сиёсий аҳамиятга эга бўлган чиқариш ва қабул қилиш омилларининг йиғиндисидан иборат, деган ғоя катта мунозарага сабаб бўлди. Ушбу ёндашувга франциялик олим Леенинг (1966) XX асрнинг 60 - йилларида яратган назарияси асос қилиб олинган. Унга кўра, иқтисодий, демографик, ижтимоий характерга эга бўлган чиқариш ва қабул қилиш омилларининг ҳаракатига асосланадиган жараён миграция жараёнидир. Ушбу назарияга мувофиқ инсон миграция ҳақидаги қарорни турли рағбатлар, мотивлар таъсири остида қабул қилиш асосланган.

Хикснинг (1963) фикрига кўра, ишсизлик муамолари, кўчиб ўтиш харажатларини ҳисобга олиш миграцияни тартибга солишга ёрдам беришини, миграцияни рағбатлантириш учун ишлаб чиқариш омилларини ривожлантиришга урғу бериш мақсадга мувофиқлигини таъкидлайди.

Фридман ва Самуэльсонлар эса, иш ҳақидаги фарқларни бартараф этиш миграция оқимларини тўхтатади ва меҳнат бозорига таъсир этиш орқали миграция оқимларини тартибга солишга имкон туғилади деб ҳисоблайди (Ионцев, 1999).

Плетнев ва Джонстон меҳнат миграциясини жаҳон меҳнат бозори билан боғлайдилар. Уларнинг фикрича, меҳнат бозори дунёнинг турли минтақаларида ҳорижий меҳнатга бўлган талаб ва таклифни, иш ҳақи даражасини белгилайди, шунингдек, демографик, сиёсий ва бошқа жараёнларда жаҳон динамикасини шакллантиради (Ионцев, 2007). Бхагвати (2005), Бенинг ва бошқалар илгари сурган концепцияда - ҳорижий ишчи кучидан фойдаланиш учун иммиграция ривожланган мамлакатлар томонидан юқори малакали кадрлар учун "янада тўлиқ ва адолатли компенсация механизми"ни ишлаб чиқиш ҳисобланади.

Яновский (2001) ишчи кучи экспортидан меҳнат мигрантининг ўзи учун келадиган фойдани у ўзини ва оиласини моддий жиҳатдан таъминлайди, демак, мамлакат бойийди, соҳаси бўйича ўзини малакали деб ҳисоблайди ёки меҳнат бозорида (ўз юртида ва ҳорижда) талаб қилинадиган у ёки бу мутахассислик бўйича қайта тайёрловдан ўтади, мамлакатнинг солиққа тортиладиган базасини кенгайтиради.

Россиялик иқтисодчи олим Супян (2019), меҳнат миграцияси мигрантни қабул қиладиган томон учун ҳам фойдалидир деб ҳисоблайди.

Ўтган асрнинг охириги ўн йилликларига келиб, саноатлашган-технологик тизим миграция омилининг суръат даражаси ошишига, дунёнинг глобаллашуви ва давлатлараро интеграция жараёнларига кучли таъсир ўтказди. Жамиятшунос тадқиқотчиларнинг айнан миграция масалаларини тадқиқ этишга бўлган қизиқиши кескин ортиб борди

Тадқиқот методологияси.

Илмий мақолани ёритишда ташқи меҳнат миграция жараёнлари ва уни иқтисодийётга таъсири, миграция жараёнларини тартибга солишга йўналтирилган назарияларни ўрганишда мантиқий фикрлаш, илмий мушоҳада, тизимли ёндашув, статистик ҳамда қиёсий таҳлил каби усуллар қўлланилган.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Демографик омилнинг халқаро меҳнат миграцияси динамикаси ва йўналишларига таъсири. 2022-йилда дунё аҳолиси 8 миллиард кишига етди, бу сўнгги 50 йил ичида икки баравар кўпайди (UNDESA, 2022). Шу билан бирга, 1-жадвалдан кўриниб турибдики, БМТнинг сўнгги прогнозларига кўра, дунё аҳолиси 2050-йилга келиб 9.7 миллиард кишига ўсади. Аҳолининг асосий ўсиши Африка ва Осиёнинг ривожланаётган мамлакатларида тўғри келмоқда. Бир томондан, ривожланган мамлакатларда тавсифланган туғилиш кўрсаткичининг пасайиши ва умри давомийлигининг ошиши орқали намоён бўлган демографик ўтиш, аввало, Европа ва Шимолий Америкадаги аҳоли сони ривожланаётган мамлакатларга қараганда анча секин ўсишини ва, иккинчидан, аҳоли қариши, бу еса меҳнат ёшидаги аҳолига катта юкни оширади. Европа ва Шимолий Америка аҳолисида 65 ёшдан ошган одамларнинг улуши 18.7% ни ташкил этади, бу дунёдаги ўртача 9.7% дан анча юқори (WB, 2023).

Ривожланган мамлакатлар аҳолисининг ёш тузилишини яхшилаш учун ҳеч қандай талаблар мавжуд эмас. Аксинча, БМТ прогнозларига кўра, 2050-йилга келиб 65 ёшдан ошган одамларнинг улуши 26,9% ни ташкил қилади. Шуни таъкидлаш керакки, ривожланган мамлакатларда 14 ёшгача бўлган болаларнинг улуши атиги 16,4 фоизни ташкил этади: ривожланаётган мамлакатларда бу кўрсаткич 42,2 фоизни ташкил этади. Ривожланган мамлакатлардаги салбий демографик тенденциялар ушбу давлатларнинг миллий меҳнат бозорларида номутаносибликларни келтириб чиқармоқда ва миграцияни меҳнат ресурсларини тўлдиришнинг энг муҳим, ва ягона манбасига айлантирмоқда. Қизиғи шундаки, Жанубий Африканинг аксарият мамлакатларида, шунингдек, Осиё ва Лотин Америкаси ва Кариб денгизининг баъзи қисмларида сўнгги йилларда меҳнатга лаёқатли аҳолининг улуши (25 ёшдан 64 ёшгача) ортиб бормоқда. Бу жараённинг сабаби ривожланаётган мамлакатларда туғилишнинг аста-секин пасайишидир.

Шундан келиб чиқиб, дунёдаги демографик жараёнларнинг ўзига хос хусусиятлари, бир томондан, ошмоқда, иккинчидан, ривожланаётган давлатларда уларнинг таклифи ортмоқда, шу орқали жаҳон меҳнат бозорининг конъюнктураси ва халқаро миграция динамикасига бевосита таъсир кўрсатмоқда. Халқаро муҳожирларнинг глобал миқёсда тақсимланиши ниҳоятда нотекис, уларнинг қарийб ярми ўнта мамлакатда (АҚШ, Германия, Саудия Арабистони, Россия, Буюк Британия, Бирлашган Араб Амирликлари, Франция, Канада, Австралия, Испания) яшайди. Халқаро миграциянинг миқдорий ўсишига қарамай, унинг умумий аҳоли сонигаги улуши атиги 3,6% ни ташкил этади (Pew, 2023). Аммо шуни таъкидлаш жоизки, бу кўрсаткич мамлакатларнинг иқтисодий даражасига қараб сезиларли даражада ўзгариб туради. Масалан, ривожланган мамлакатларда ва аҳоли жон бошига даромади юқори бўлган мамлакатларда мигрантларнинг аҳолига нисбатан улуши тобора ўсиб бормоқда: 1960-йилларда энг ривожланган мамлакатлар аҳолиси орасида мигрантларнинг улуши 3,6 фоизни ташкил этган бўлса, 2020-йилга келиб 14,7 фоизга, энг кам ривожланган мамлакатларда эса бу даврда халқаро мигрантлар сони 2,1 фоиздан 1,8 фоизга камайди. Меҳнат мигрантлари эса юқори даромадли мамлакатлар ишчи кучи умумий таркибида уларнинг улуши дунёда ўртача кўрсаткичдан (4,9%) бир неча баробар кўп. Ғарбий Европада чет эллик ишчилар умумий ишчи кучининг 18,4 фоизини, Австралия,

Канада ва АҚШда – 20 фоиз атрофида, араб мамлакатларида 41,1 фоизни ташкил этади (UNHCR, 2023).

Умуман олганда, барча муҳожир ишчиларнинг деярли учдан икки қисми (ёки 67,4%) юқори даромадли мамлакатларда ишлайди. Таққослаш учун, даромадлари паст бўлган мамлакатларда меҳнат мигрантларининг улуши 3,6% ни ташкил этади. 169 миллион халқаро муҳожир ишчиларнинг 63,8 миллиони (37,7%) Европа ва Марказий Осиёда, Америкада яна 43.3 миллион (25.6%) ишлайди. Араб давлатлари ва Осиё-Тинч океани минтақаси мамлакатларида 24 миллионга яқин (28,5%) муҳожир ишлайди. Африкада ишчилар сони энг кам (13.7 миллион) бўлиб, барча муҳожир ишчиларнинг атиги 8.1 фоизини ташкил этади. Халқаро ташкилотлар маълумотларига асосланиб, меҳнат грантларининг аксарияти хизмат кўрсатиш соҳасида банд бўлса (66,2%); 26,7% саноат соҳасида ишлайди; қишлоқ хўжалиги 7,1%га тўғри келади. Ривожланган мамлакатларда умр кўриш давомийлиги ва аҳолининг қариши муносабати билан, соғлиқни сақлаш соҳасида ўрта малакали мутахассисларга (ҳамширалар, хизматкорлар, ўрта тиббиёт ходимлари, лабораторлар), шунингдек, кексаларни уйда парвариш қилиш (парвариш қилувчилар) эҳтиёжи ортиб бормоқда, бу асосан муҳожир аёлларнинг қарийб 80 фоизи хизмат кўрсатиш соҳасида ишлашини тушунтиради. Ушбу тенденция янада кучаяди: БМТ прогнозига кўра, 2050-йилга келиб Европа ва Шимолий Америкада умр кўриш давомийлиги ҳозирги 77,2 ёшдан 83,8 ёшга кўтарилади, Европа Иттифоқида меҳнатга лаёқатли аҳолининг улуши 37 миллион кишига камаяди. Хулоса қилиш мумкинки, ривожланган мамлакатларда баъзи ижтимоий-иқтисодий соҳаларнинг самарали ишлаши аллақачон мигрантлар меҳнатига бевосита боғлиқ бўлиб, бу мамлакатларда меҳнат бозори таркибида чет эллик ишчи кучи улушини ошириш тенденцияси кучаяди. Давлатлар ўртасидаги фаол миграция оқимлари савдонинг ривожланиши ва капитал ҳаракатини рағбатлантиради. Мигрантларнинг ўз ватанларига пул (ёки ишлаб чиқариш воситалари билан) қайтиши ўрта синф ва иқтисодий ўсишга ёрдам беради.

Шуни таъкидлаш керакки, меҳнат мигрантларининг донор мамлакатлари учун уларнинг фуқароларининг хорижга миграциясидан олинган энг муҳим дивиденд – пул ўтказмалари. Сўнгги 20 йил ичида муҳожирларнинг пул ўтказмалари беш барабар кўпайди, 2000-йилдаги 128 миллиард доллардан 2000-йилда 702 миллиард долларгача (WB, 2022), шундан 514 миллиард доллар (ёки 73.2%) (IMF, 2023) ўрта ва паст даромадли мамлакатларга тўғри келди. Таҳлилчиларнинг COVID-20 пандемияси оқибатлари туфайли пул ўтказмаларининг кескин пасайиши (19 фоиздан кўпроқ) ҳақидаги прогнозларига қарамай, уларнинг ҳақиқий пасайиши 2019-йилга нисбатан атиги 2.4 фоизни ташкил этди. 4-жадвалдан кўриниб турибдики, мигрантларидан пул ўтказмаларининг энг катта қабул қилувчилари Ҳиндистон, Хитой, Мексика, Филхорижий талабаларпин ва Мисрдир. Пул ўтказмалари юбориладиган давлатлар орасида АҚШ, Бирлашган Араб Амирликлари, Саудия Арабистони, Швейтсария ва Германия этакчилик қилмоқда. 2020-йилда мигрантлардан пул ўтказмаларининг ЯИМга нисбати бўйича Тонга (37,7%), Сомали (35,3%), Ливан (32,9%), Жанубий Судан (29,5%), Қирғизистон (29,4%), Тожикистон (27%), Эл Сальвадор (24%), Непал (24%) этакчи ўринда эди. Шу сабабли, меҳнат миграциясининг иқтисодий аҳамияти ўсиб бормоқда, бу эса олувчи ва донор мамлакатлар иқтисодиётининг жадал ривожланиши омилига айланмоқда.

Миграция сиёсати ва халқаро меҳнат миграциясининг сифат тузилмасини ўзгартириш. Ривожланаётган мамлакатлардаги мавжуд ижтимоий-иқтисодий вазият улардан миграция қилиш истагини кучайтирмоқда. Бундай шароитда ривожланган давлатлар назоратсиз мигрантлар оқимини олдини олиш учун миграция сиёсатини кучайтиришга мажбур.

Чет эллик олимлардан бири Б. Агосино шундай ёзади: "Муҳожирнинг эркинлиги давлат прерогативи бошланган жойда тугайди". Аслида, ривожланган мамлакатларга оқимларнинг интенсивлиги кўп жиҳатдан қабул қилинган мигрантлар сони ва таркиби, чегара назорати самарадорлиги ва хорижий мигрантларнинг иш билан бандлигини тартибга солиш тўғрисидаги ҳукумат қарорларига боғлиқ. Шундай қилиб, миграция жараёнларининг хусусиятларидан бири Жаҳон иқтисодиёти ривожланишининг ҳозирги босқичида меҳнат миграциясининг сифатли таркибий қисмини таҳлилий селектив ёндашув қўлланилмоқда. Ушбу ёндашувнинг асосий моҳияти шундаки, давлатлар талаб қилинадиган мутахассисларнинг меҳнат бозорига киришига тўсқинлик қилмайди, бошқа барча чет эл ишчиларининг унга киришини чеклайди. Жаҳон меҳнат бозори талабининг сифат жиҳатидан ўзгариши илмий-техникавий тараққиёт билан боғлиқ бўлиб, ижтимоий ишлаб чиқариш тузилмасининг ўзгаришига олиб келди ва натижада бандлик структурасида маълум бир соҳадаги мутахассисларга талабнинг сезиларли ошишига олиб келди.

Меҳнат миграцияси кўлами ҳар йили ўсиб бораётганига қарамай, жаҳон меҳнат бозорида юқори малакали ва малакали ишчи кучи танқислиги, бу давлатлар ўртасида рақобатни кучайтирмоқда. Мамлакат даражасида юқори малакали ва малакали ишчи кучига бўлган талаб ўсиб бораётгани БМТнинг ҳисоботида тақдим этилган маълумотлар билан тасдиқланмоқда, унга кўра 2005-йилда мамлакатларнинг 22 фоизи мутахассисларни жалб қилиш бўйича мақсадли сиёсатни амалга оширган ва 2019-йилда бундай давлатлар сони 40 фоизга кўпайган. Масалан, 2022-2023-йилларда Австралия миллий меҳнат бозорида етишмаётган малакали мутахассислар учун виза беришнинг режалаштирилган даражасини 160 дан 195 минггача оширди (Australian Government, 2023). Германия шунингдек, малакаларни соддалаштирилган тарзда тан олиш, меҳнат бозорига интеграциялашиш, муҳожирларга ўз мамлакатларида тил курсларида ўқиш имкониятини тақдим этиш ва бошқа воситалар орқали малакали мутахассисларни жалб қилиш каналларини кенгайтди (German Agency, 2023).

Жаҳон меҳнат бозорида ишчи кучи сифати қуйидагилар алоҳида аҳамият касб этади: асосий мезон – ишчи малакаси ва қобилиятлари, унга бўлган муносабати, ижтимоий-иқтисодий фикрлаш даражаси, мулоқот маданияти бўйича халқаро тажрибага эга бўлиши, қабул қилувчи мамлакатнинг миллий хусусиятларини билиш. Унинг жаҳон иқтисодиётидаги келажаги кўп жиҳатдан хорижий юқори малакали мутахассислар учун мамлакатнинг жозибадор бўлишига боғлиқ. "Ақл оқими" туфайли интеллектуал салоҳиятнинг йўқолиши ва унинг "ақллар оқими" билан тўлдирилмаслиги ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг кечикишига олиб келади. Бунинг амалга оширган ҳолда, мамлакатлар нафақат юқори малакали мутахассислар, балки уларнинг оила аъзолари учун ҳам энг қулай шароитларни яратишга ҳаракат қилмоқда. Миграция сиёсати юқори малакали мутахассисларни жалб қилиш ва ушлаб қолишга қаратилган давлатларда аниқ белгиланган мезонлар қўлланилади, уларга мувофиқ миллий меҳнат бозори эҳтиёжларидан келиб чиқиб, мамлакатга меҳнат мигрантларининг айрим тоифалари киритилади. Олий малакали хорижий мутахассисларни қабул қиладиган мамлакатларнинг миграция сиёсати қандай ўзгаришидан қатъи назар, у ҳар доим иқтисодий жараёнларни модернизация қилиш, меҳнат бозоридаги вазиятни иқтисодиёт ва инфратузилманинг турли соҳалари талабларига мувофиқ яхшилашга қаратилган. Меҳнат миграциясининг сифат таркибий қисмининг ўзгаришига чет эллик талабалар каби миграция оқимининг ролининг ортиб бориши таъсир кўрсатади, улар аслида аксарият давлатлар томонидан потенциал малакали мутахассислар сифатида кўриб чиқилади ва шу билан чет эллик талабалар учун вақтинчалик миграция учун либерал миграция режими орқали доимий миграция учун трамплин бўлиш шароитини яратади. Шу мақсадда ривожланган давлатлар ўзларининг самарадорлигини исботлаган турли хил воситалардан фойдаланадилар:

талаба визаларини олишнинг соддалаштирилган тартиби; хорижий малакалар тан олиниши; ўқиш пайтида ишлаш ҳуқуқи; фуқаролик/узоқ муддатли яшаш мақомини олишнинг соддалаштирилган тизими; ўқишдан сўнг "иш қидириш" схемалари.

Сўнгги йигирма йил ичида дунёдаги халқаро талабалар сони уч барабар кўпайди, 1998-йилдаги 2 миллиондан 2020-йилда 6.3 миллионгача. Чет эллик талабаларнинг аксарияти (69% ёки 4.39 миллион киши) ИХРТ мамлакатларида ўқиш учун борадилар, шу билан бирга ИХРТ аъзоси бўлмаган мамлакатларда (Россия, Хитой) чет эллик талабалар сонини кўпайтириш тенденцияси мавжудлигини таъкидлаш лозим. Масалан, 1998-йилда ушбу давлатлар барча хорижий талабаларларнинг 23 фоизини қабул қилган бўлса, 2020 йилда уларнинг улуши 31 фоизга кўтарилди. ИХРТ аъзоси бўлмаган мамлакатларда хорижий талабаларнинг ўсиш суръати йилига ўртача 7% ни ташкил этади, ИХРТ мамлакатларидаги 4.9% ни ташкил этади. Дунёда хорижий талабалар, шунингдек меҳнат мигрантларининг тақсимооти тенг эмас (Report, n.d.). 2020-йилда барча хорижий талабаларнинг 60 фоизи 10 мамлакатда ўқитилди, улар орасида АҚШ ва Буюк Британия энг жозибали ҳисобланади Канада ва Австралия, ИХРТ мамлакатларига ўқишга келган хорижий талабаларнинг 35% ни ташкил қилади. Шу билан бирга, АҚШ ва Буюк Британияда таҳсил олаётган ҳар тўртинчи чет эл талабаси ярим кунлик ишлайди, Австралияда эса ҳар сонияда ишлайди. Барча мамлакатларида таҳсил олаётган халқаро талабаларнинг жами 67 фоизи ривожланаётган мамлакатлардан келади: 38 фоизи юқори даромадли мамлакатлардан, 26 фоизи паст-ўрта даромадли мамлакатлардан ва атиги 3 фоизи паст даромадли мамлакатлардан (UNESCO, 2022). Осиё анъанавий равишда мамлакатларида ўқишга борадиган халқаро талабалар учун асосий донор минтақа бўлиб, 58% ёки 2.1 миллион кишини ташкил этади (барча хорижий талабаларларнинг 30% Хитой ва Ҳиндистондан келган) (Institute, n.d.). Сўнгги ўн йил ичида деярли барча давлатлар, кенг миқёсли тиббий суғурта орқали хизматдан фойдаланиш, миграция сиёсати нафақат хорижий талабалар, магистр ва докторантларни қабулини кенгайтириш, балки таълимни тугатгандан сўнг уларни ишга жалб қилишни рағбатлантиришга қаратилган. Масалан, Қўшма Штатларда ўқиш учун рухсатнома (Ф-1 визаси) собиқ эгалари юқори малакали мутахассислар учун вақтинча рухсатнома (Х-1В визаси) олувчиларнинг 57 фоизини ташкил этди, Францияда ишлаш учун рухсатномаларнинг 52 фоизи собиқ хорижий талабаларга, Италияда — 46 фоизни ташкил этди. Шундай қилиб, хорижий талабалар ва битирувчилар ривожланган давлатлар томонидан миллий меҳнат бозорларида малакали ишчи кучини тўлдириш манбаи сифатида кўриб чиқилади, деган хулоса қилиш мумкин. Бундан ташқари, давлатларнинг иқтисодий эҳтиёжларини қондиришга қодир ва зарур ваколатларга эга бўлган юқори сифатли инсон капиталига талаб ўсиши билан давлатлар ўртасида хорижий давлатлар учун рақобат кучайиб бормоқда. Потенциал саралашчилар сифатида мутахассислар сони фақат ортиб бормоқда.

Хулоса ва таклифлар.

Дунёдаги демографик жараёнларнинг хусусиятлари. Иқтисодиёт ва илмий-техник мигрантларни қабул қилишнинг ривожланиши, шунингдек у келиб чиққан мамлакатлардаги меҳнат бозорларини белгиловчи шарт-шароитлар, меҳнатга лаёқатли аҳолининг ўсиш/пасайиш суръатларининг нисбати, ишчи кучига талаб катталиги ва меҳнат бозори эҳтиёжларининг ўзгариши халқаро меҳнат миграцияси кўламини, географик йўналишларини ва унинг сифат таркибий қисмини белгиловчи омиллардир. Юқори малакали ишчи кучига талабнинг ошиши давлатларнинг миграция сиёсатини либерал миграция режими ҳамда имтиёзли дастурлар орқали уларни жалб қилиш ва сақлаб қолиш йўналтиришига ёрдам бермоқда. Натижада олий маълумотли шахсларнинг миграция оқими ичида улуши ортмоқда, таълим миграциясининг роли ва кўлами ошиб бормоқда, юқори малакали мутахассислар оқими кучаймоқда. Бу билан

бирга, Халқаро меҳнат миграцияси, миграция мамлакатлар ва минтақаларнинг глобаллашувини рағбатлантириш воситаси бўлиб, демографик ривожланиш ва иқтисодий ўсишнинг энг муҳим омилига айланмоқда.

Адабиётлар/Литература/References:

- Australian Government, (2023) Skilled Migration Program 2023 - <https://immi.homeaffairs.gov.au/>
- British Counsel Report (n.d.) https://opportunities-insight.britishcouncil.org/short-articles/reports/global-economic-trends-affecting-student-mobility?utm_source=chatgpt.com
- Eurostat (2023) Demographic Trends in Europe 2023 - <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/>
- German Federal Employment Agency,(2023) Skilled Workers Immigration Report 2023 - <https://www.arbeitsagentur.de/en>
- Hicks J.R (1963) The Theory of Wages. L.Macmillan. P. 212-213.
- IMF (2023) International Monetary Fund (IMF), Economic Outlook Report 2023 - <https://www.imf.org/en/Publications/WEO>
- Institute of International Education (n.d.) https://www.iie.org/news/us-hosts-more-than-1-1-million-intl-students-at-higher-education-institutions-all-time-high/?utm_source=chatgpt
- IOM (2022) International Organization for Migration (IOM), World Migration Report 2022 - <https://worldmigrationreport.iom.int/>
- Lee E. A. (1966) Theoriy of Migration// Demography.-№ 3 . –P. 47-57.
- Pew Research Center, (2023) Global Migration Trends 2023 - <https://www.pewresearch.org/>
- UNDESA (2022) United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA), Population Prospects 2022 - <https://population.un.org/wpp/>
- UNESCO (2022) HIGHER EDUCATION GLOBAL DATA REPORT– https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/UNESCO_Higher%20Education%20Global%20Data%20Report_Working%20document_May2022_EN_0.pdf?utm_source=chatgpt.com.
- UNFPA (2022) United Nations Population Fund (UNFPA), Global Migration Statistics 2022 - <https://www.unfpa.org/migration>.
- UNHCR (2023), Global Migration Analysis 2023 - <https://www.unhcr.org/global-trends.html>.
- WB (2023) World Bank, Migration and Development Brief 2023 - <https://www.worldbank.org/en/topic/migration>.
- World Bank, (2022) Remittances Data 2022 - <https://www.worldbank.org/en/topic/labormarkets/brief/migration-and-remittances>.
- Бхагвати Д. (2005) В защиту глобализации// Пер с англ. под ред. В.Л.Иноземцева. М.: Ладомир, стр 448.
- Ионцев В.А. (1999) Международная миграция населения: теория и история изучения. М.: Диалог-МГУ, С. 302-303.
- Ионцев В.А. (2007) Экономика народонаселения: Учебник / Под ред. проф. В.А. Ионцева. Инфра-М, М.: 2007. – с.438.
- Сунян В.Б. (2019) США: современная имиграция и экономика. Журнал “Россия и Америка в XXI веке”. № 1. The Pozitive Economic impact of immigrants and immigration Mithbusters : Addressing Common Misconceptions/ URL: <https://www.fwd.uscohtent/uploads/2018/04/Final-Misbusters-the-positive-economic-impaictof-immigration-1.pdf>.
- Яновский Ю.А. (2001) Международный Конгресс “Евразия: занятость в XX I веке” Международный семинар по трудовой миграции.